

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ *Милош Црњански и немачки културни круг*, кандидаткиње Александре Лазић-Гавриловић

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовео комисију:

27.04. 2015. године, Наставно-научно веће Филолошког факултета у Београду

2. Састав комисије:

1. др Слободан Грубачић, професор емеритус, Немачка књижевност и културна историја, 2011, Филолошки факултет, Филолошки факултет, Београд
2. др Јован Делић, редовни професор, Српска књижевност XX века, 2009, Филолошки факултет, Филолошки факултет, Београд
3. др Анете Ђуровић, ванредни професор, Синтакса немачког језика и транслатологија, 2012, Филолошки факултет, Београд

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

1. Име, име једног родитеља, презиме:

Александра, Милан, Лазић-Гавриловић

2. Датум рођења, општина, република:

5.03.1968, Београд, Србија

3. Датум одбране, место, и назив магистарске тезе:

7.05.2007, Београд, *Шопенхауерова нирвана и српска модерна*

4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:

Наука о књижевности

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Милош Црњански и немачки културни круг

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Са својим Уводом и излагањем прегледно издељеним на већа поглавља, са Закључком, литературом и биографијом, докторска дисертација Александре Лазић-Гавриловић *Милош Црњански и немачки културни круг* обухвата 256 куцаних страна и задовољава високе стандарде научне расправе.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација Александре Лазић-Гавриловић написана је с поузданом књижевноисторијском и теоријском утемељеношћу, завидним аналитичким даром, и уочљивим ентузијазмом. У целини посматрана, она обогаћује историју књижевних утицаја указивањем на једну важну област која још увек није довољно проучена. Са развијеним смислом за нијансе значења књижевне речи, рад истражује однос Милоша Црњанског према литератури и култури земаља немачког говорног подручја. То се, уопштено говорећи, сматрало недовољно испитаном облашћу.

Значајне интеркултурне паралеле су, додуше, уочаване и раније. Тако су неке од упадљивих сродности и фрапантних аналогича са истовременим актуалним стањем немачког списатељства давале повода за разна, већином мотивско-тематска, али у суштини акцидентијална и парцијална поређења. Док се некима чинило да велики

познавалац немачке књижевности у свом песничком раду – бар до Првог светског рата – нипошто није био и њен подражавалац, дотле су други сматрали очигледним да је целокупно његово дело Милоша Црњанског само гримаса немачког експресионизма, те да би се управо на њему могла студирати савршена уметничка форма овог раскошног књижевног покрета као својеврсног „необарока“ у свим његовим суштинским фазама и стилским одредницама.

Наравно да се набрајањем овако оштро супротстављених ставова нипошто не може закључити инвентар свих битних позиција одређених теоријом и праксом књижевне рецепције. Оне су морале бити протумачене у односу на идеологију припадника генерације оптужене за неверицу и неговање бесмисла, а то значи: идеологију одбијања традираних вредности, као и на целокупну оријентацију песника ратне генерације према европским политичким и књижевним програмима. Овде у први план ступају не само тематске структуре и карактеристичне мотивске комбинације, него и формални поступци и деконструкције литерарних форми, али увек с обзиром на интертекстуалност и духовно прожимање, у коме важну улогу имају појмовне метафоре као међукултурни феномен.

Само је таквим захватом могуће разумети све фазе наизменичне уздржаности и наклоности Милоша Црњанског према немачкој култури и историји, све паралеле и еквивалентности поетолошке мисли, али и његове занимљиве покушаје да судбину једног народа испише мекшим литерарним пером, да тако разбије општа повесна места и да, условно говорећи, за историјску причу нађе један литерарни *еуфемизам*. Ова елегантна форма остала је недоступна једној науци којој су критика стила и анализа форме биле помоћне дисциплине последњег ранга, а физиономија аутора што сетно гледа из несхваћених дела могла је мало кога инспирисати да размишља о теоријама цитатности.

За сâмо истраживање овде се отворио још један, и не мање важан, комплекс питања. Много је тога што уједно подразумева интердисциплинарни приступ средњоевропској култури, односима моћи, разликама у менталитету, стварању колективних идентитета, културном памћењу и перцепцији *свог* и *туђег*. Отуда је и сасвим логично што овај рад, у једнако интензивном прегнућу, и у једнако изазовном истраживању особености једне велике цивилизације – која је наметљивошћу своје технике, зачудним обиљем својих творевина и жестином својих вредносних судова, покушавала да, у извесном смислу,

ућутка свет и потомство –, покушава да нагласи и особеност једног сувереног ауторског гласа.

То је, пак, налагало да се у потпуности разјасне његове властите идеје о култури. И да се, где год је то могуће, осветле могући извори. Сада знамо да су омиљени извор грађе Милошу Црњанском били немачки часописи, који својим поузданим освртима значајно превазилазе хроничарску раван, и који најживотније предочавају и тумаче суштину културних и политичких догађаја и процеса у Европи. Њихов дискурс је пресудно утицао на нашег аутора.

Популарни немачки часописи имали су, на почетку двадесетог века, великог утицаја и широко зрачење не само код највиђенијих немачких књижевника него и широм Европе, а с временом се то проширило и на најудаљеније крајеве света. Наша књижевност није у том погледу изузетак и намера да се ово аналитички обради и синтетички обухвати може се, у најмању руку, сматрати оправданом и целисходном. Кроз есеје, путописе или огледе (*Ирис Берлина, Књига о Немачкој*), настале поводом одређених догађаја, уметничких доживљаја, конкретних појава, као и процеса на културној и политичкој сцени, Црњански, као познавалац ствари из прве руке, учесник у неким збивањима, у исти мах пажљиви посматрач и луцидни аналитичар, хуманистички благонаклон, али и немилосрдно рационалан, духовит и видовит, исписује једну од најверодостојнијих хроника међуратних година у овом делу Европе.

Када је своја уже усредсређена и изоштрена запажања сакупио и објавио, Црњански је дао заокружену слику Немачке. У каменом, урбаном симболу једне све моћније Државе, коју њени становници, у тадашњем европском тренутку, виде као секуларизовану снагу спасења. Управо се у тој слици, у пуној мери, па и преко свих очекивања, потврђује кохезија ауторове визије и интерпретативне пројекције немачке стварности.

Уопштено говорећи, утицај немачког експресионизма огледа се напре у идеалу Побуне коме је овај правац тежио решавајући традиционалне дихотомије људског духа и европске културе. Потом, у пројекту пантеистичког утопизма у коме прометејско улази у поднебље орфејског. Анализа разноликих спрега духа времена (*Zeitgeist*) и радикалног индивидуализма дозвољава Александри Лазић-Гавриловић и најуопштеније дефиниције. Црњанског је навише одбијало то што што су људи постали робови разних појмова, слогана и стереотипа наслеђених из пређашњег времена који постају све бесадржајнији и

све мање одговарају стварности. У исти мах, био је поклоник маштовите и разбокорене приче која се при том не одриче веза са нашом авангардом која разобручује књижевно наслеђе модернизујући слику света и литерарни дискурс, те се у том светлу јавља као нешто на овим просторима самосвојно, самоникло и превратничко.

VI ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Истражујући однос Милоша Црњанског према литератури и култури земаља немачког говорног подручја, овај рад се, како се на почетку наглашава, бави феноменом књижевних прожимања – пре свега у оним аспектима за које се може рећи да још увек нису довољно испитани. Истраживачки застој прекинут је, додуше, у последње време неколиким занимљивим радовима о књижевној рецепцији (Бојић, Ellermeyer, Пантовић, Џајић), али се они својим највећим делом баве ратном лириком и прозом. Значајне политичке (Аврамовић) и интеркултурне паралеле су уочаване и раније. Тако су неке од упадљивих сродности и фрапантних аналогија са истовременим актуалним стањем немачког списатељства давале повода за разноврсна поређења. Стога овај рад с добрим разлозима полази од хипотезе да су неки од доминантних наративних поступака (експресионизам) и тематско-мотивских комплекса („северно светло“) који долазе са германских духовних простора, непосредно продирали и у српску књижевност, услед чега се аналитичко бављење утицајима није могло одвојити од сагледавања општих културних и друштвених прилика, од неке врсте историјског портрета једне важне књижевне епохе у светлу крупних идеолошких и филозофских тема које су заокупљале ауторе на прелазу из 19. у 20. век. Тиме се донекле може објаснити не само необична, сложена слика истовремености или напоредности неколико књижевних генерација, већ и симултанизам историјски разноврсног дискурса. У оквиру таквих кретања књижевни утицаји захватају све родове, али се збивају и у само некима од њих. Извесно је, зато, да се аналитичко-синтетички приступ показао као користан и драгоцен и у оквиру истраживања које тежи да у таквом симултанizmu историјски разноврсног – датог, иначе, у сваком времену – истакне како карактеристичне тематске структуре и раскошне мотивске комбинације, тако и

деконструкције литерарних форми – увек с обзиром на интертекстуалност и духовно прожимање, у коме важну улогу имају и појмовне метафоре као међукултурни фемомен. Само се по себи разуме да овај рад није замишљен као пуки преглед или историјат утицаја немачке књижевности на Милоша Црњанског. Уколико, ипак, делимично то јесте, разлоге треба тражити у потреби да се додатно аргументују претпостављене тезе. А оне се, чини се, доста јасно постављају и објашњавају жељом да се допринесе смањењу неоснованих предубеђења, заблуда и неспоразума. Заправо, колико год изгледа да су проучене све важније појаве у српској новијој историји књижевности, познавања су непотпуна, поготово у односу на прошло столеће. За тумачење књижевности, у српској култури уопште, потребна су још многа основна упоредна истраживања да би се оно још боље потврдило, оповргло, бранило.

VII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Промишљеним и теоријски чврсто утемељеним аналитичко-синтетичким методом примењеним у истраживању, кандидаткиња је дошла до читавог низа истински иновативних увида и закључака. Те је закључке у својој докторској дисертацији изложила прегледним и јасним научним стилем, који читаоцу несумњиво олакшава сналажење у сложеној проблематици овог научног рада.

VIII ПРЕДЛОГ

Са широким увидом у традицију европске књижевности, ослањајући се на резултате досадашње критике, докторанд доноси читав низ нових оцена и приближава читаоцу неке недовољно цењене појаве. Неки ставови, осветљени из изразито германистичког угла, од оне су врсте која изискује бенеvolentно научно, критичко, расправљање. Без обзира на исход таквих расправа, приложени рад ће бити незаобилазан прилог даљим истраживањима рецепције и подстицај темељитости литерарних и културолошких

анализа. Стога предлагемо да Веће Филолошког факултета дисертацију мр Александре Лазић-Гавриловић прихвати и да кандидаткињу позове на одбрану.

У Београду, 28.04. 2015. године

Проф. др Слободан Грубачић

Проф. др Јован Делић

Проф. др Анете Ђуровић